

Ірина Зарванська,

головний бібліотекар бібліотеки

Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Концептуальна модель каталогізації як засіб забезпечення доступу до бібліографічних ресурсів

Представлено концептуальну модель каталогізації щодо організації доступу до бібліографічних ресурсів за проектами FRBR, FRAD, FRSAD та стандартом RDA. Обґрунтовується зміст понять «змістова каталогізація» і «каталогізація». Розкрито роль Semantic web, технології пов'язаних даних у сучасній бібліотечній практиці. Окреслено перспективні напрями розвитку національної каталогізації.

К л ю ч о в і с л о в а: модель FRBR, модель FRAD, модель FRSAD, стандарт каталогізації RDA, каталогізація, бібліографічний запис, бібліографічний ресурс, пов'язані дані, метадані.

Conceptual model of cataloging the organization access to bibliographic resources on projects FRBR, FRAD, FRSAD and standard RDA. An introduction of the term «semantic cataloging» and the definition of «cataloging». Considered the role of Semantic web, technology of linked data in the context of library practice. Been some suggestions on areas of national cataloging.

К e y w o r d s: model FRBR, model FRAD, model FRSAD, cataloging standard RDA, cataloging, bibliographic record, bibliographic resource, linked data, the metadata.

Каталогізація як один з пріоритетних напрямів діяльності бібліотеки відома здавна. Спочатку це були списки джерел, потім упорядковані каталожні картки, далі – мікроформи, і, нарешті, електронні каталоги (ЕК).

Ще в минулому столітті Ш. Р. Ранганатан (1892–1972), видатний індійський вчений, математик, бібліотекознавець, автор фасетної класифікації двокрапкою (КД), перу якого належить більше ста книг та понад двох тисяч статей, відзначав важливість каталогів для організації бібліотечної справи і наголошував на необхідності їх постійного удосконалення у майбутньому. На його переконання, правила каталогізації повинні бути єдиними, міжнародними, універсальними (в аспекті носія, жанру, часу створення, мови). Окрему працю, зокрема «Theory of library catalogue», вчений присвятив відображенню в бібліографічному описі (БО) даних з титульної сторінки, тому, як правильно записати ім'я індивідуального автора,

псевдоніми, співавторів, перше слово назви, як зазначати колективного автора, що таке класи та фасети. По суті, Ш. Р. Ранганатан визначив, висловлюючись сучасною мовою, основні точки доступу до документа. Ця тема детально досліджується автором у книзі про організацію каталогів «Cataloging practice». У найпопулярнішому своєму творі «Five Laws of Library Science» вчений наголошує, що бібліотека є посередником між читачем та книгою (сьогодні – між користувачем та ресурсом), тому повинна слідувати таким принципам: книги призначені для використання; кожному читачеві свою книгу; кожній книзі свого читача; головне – зберегти час читача; бібліотека – організм, що постійно зростає (http://en.wikipedia.org/wiki/S._R._Ranganathan).

З появою глобального електронного середовища докорінно змінилися смислове наповнення, підходи, інструментарій, завдання каталогізації. Цифрова епоха надає широкі можливості для удоско-

налення каталогів, виводить їх на міжнародний рівень, підносить їх роль у інформаційному світі. Разом з тим з'являється чимало нових викликів щодо конкурентного розвитку бібліотеки як такої. Раніше за знаннями йшли переважно до бібліотеки. Тепер, особливо у молодіжному середовищі, домінує клич «Google знає все», і з такою ситуацією необхідно рахуватись. В останнє десятиліття світова бібліотечна спільнота особливо ретельно аналізувала проблеми, пов'язані з модернізацією бібліотечного каталогу як основного інформаційно-пошукового засобу бібліографічних ресурсів. Це, насамперед, дослідження К. Келхун, виконане на замовлення Бібліотеки Конгресу США «Природа каталогу, що змінюється, та його інтеграція з іншими пошуковими засобами» [7], публікація Д. МакКлеллан «Скрутний час бібліотечного каталогу – куди тепер?» [8] та ін. Визріла необхідність перегляду теорії і практики міжнародної каталогізації для адаптування правил, методик до нових реалій, зокрема, останні повинні враховувати наявність електронних публікацій та мережевого доступу до інформаційних ресурсів.

Значним кроком у розвитку каталогізації стали документи Міжнародної Федерації бібліотечних асоціацій та установ (The International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA) – «Декларація про міжнародні правила каталогізації» (Statement of International Cataloguing Principles) [3]; «Функціональні вимоги до бібліографічних записів» (Functional Requirements for Bibliographic Records, FRBR) [10]; «Функціональні вимоги до авторитетних даних» (Functional Requirements for Authority Data, FRAD) [9]; «Функціональні вимоги до авторитетних предметних даних» (Functional Requirements for Subject Authority Data, FRSAD) [6], стандарт каталогізації RDA (www.rdatoolkit.org), теоретико-методологічні основи розбудови каталогу нового покоління (next generation catalog), концептуальної каталогізації в організації відкритого доступу до знань за умов їх інтеграції у глобальні інформаційні системи.

Метою статті є характеристика концептуальних моделей: FRBR, FRAD, FRSAD і стандарту RDA та визначення перспектив розвитку каталогізації щодо забезпечення користувачам необмеженого доступу до знань.

Питання концептуальних моделей знаходять своє висвітлення у публікаціях як українських, так і зарубіжних авторів (О. Бруй, Н. Стрішенець, І. Антоненко, О. Волох, Т. Бахтуріна, О. Лавренко-

ва, Ю. Селіванова, Д. Боуен, М. Горман, Ш. Мікса, Б. Тіллетт, А. Тейлор та ін.).

Каталогізацію ми розглядаємо як процес створення бібліографічних записів (БЗ) на всі види матеріалів, певних метаданих, з точками доступу до інформаційних ресурсів, котрий забезпечує ефективне функціонування бібліотечного електронного каталогу, відображаючи бібліографічні зв'язки у контексті моделі, максимально задовольняючи пошукові потреби користувачів та взаємодіючи з іншими інформаційно-пошуковими системами (ІПС), використовуючи технологію пов'язаних даних (linked data).

Каталогізація – це процес, дія; каталог – технологія, форма, а БЗ – продукт, результат діяльності каталогізаторів. Каталогізація ділиться на описову та каталогізацію за змістом. Описова каталогізація створює описові дані і нетематичні точки доступу. Каталогізація за змістом формує масив дескрипторів, ключових слів, класифікаційних кодів, предметних рубрик, тобто, індексів як точок доступу. На наше переконання, українське бібліотечознавство замість «каталогізації за змістом» (англомовний еквівалент якого «subject cataloging»), варто ввести термін «змістова каталогізація», тобто така, що відображає зміст * [1, с. 373]. У російському бібліотечному середовищі вживається термін «содержательная каталогизация». Змістова каталогізація – це каталогізація, яка засобами інформаційно-пошукових мов передкоординатного (класифікаційного), координатного [5], предметного типів створює пошуковий образ знань, закладених у бібліографічному ресурсі.

Алгоритм змістової каталогізації в е-просторі може мати такий вигляд:

1. Контент-аналіз об'єкта індексування.
2. Вибір інформаційних компонентів.
3. Позначення основних понять лексичними одиницями (ЛО) інформаційно-пошукових мов (ІПМ).
4. Присвоєння кодів (набору символів), предметних рубрик, ключових слів, дескрипторів як точок доступу.
5. Перенесення індексів у відповідні поля бібліографічного запису.

Каталогізація здійснюється на основі «Декларації про міжнародні правила каталогізації» [3]. Правила поширюються на бібліотеки, музеї, архіви, тобто на весь бібліографічний універсум. Вони визначають загальні принципи каталогізації,

* Змістовий стосується змісту, змістовний – багатий змістом.

сутність, атрибути та зв'язки, завдання та функції каталогу, бібліографічний опис та точки доступу.

Найважливішими принципами каталогізації є: зручність для користувача; використання загальноприйнятих термінів; представлення в описах повинно ґрунтуватися на тому, як представляє себе сам об'єкт; точність та достовірність; достатність та необхідність для ідентифікації; значущість; економічність; послідовність; стандартизація для обміну бібліографічними та авторитетними записами; інтеграція.

Сучасний каталог повинен надавати користувачеві можливості знайти, ідентифікувати, вибрати, отримати доступ до бібліографічного ресурсу (об'єкт у сфері бібліотечних чи подібних колекцій, який складається з продукту інтелектуальної чи художньої творчості) [3, с. 12], навчитись орієнтуватися в каталозі завдяки сформованій системі навігації. Основою пошукових можливостей каталогу є точки доступу, які забезпечують релевантний результат та обмежують (окреслюють) результати пошуку. Точки доступу можуть бути контрольованими (занесеними в авторитетний запис), та неконтрольованими, наприклад, ключові слова.

Модель *FRBR* визначає функціональні вимоги до бібліографічних записів відповідно до носіїв та потреб користувачів. Бібліографічні записи – це сукупність елементів даних для опису і забезпечення доступу до бібліографічного ресурсу та ідентифікації пов'язаних творів і їх виражень (реалізацій).

Для реструктуризації баз даних електронних каталогів була застосована модель метаданих «сутність-зв'язок» (entity-relationship model), її ще скорочено називають ER-модель. Її запропонував П. Чен ще у 1976 р. як засіб опису структури даних. На впровадженні ER-моделі вибудовується модель представлення знань (наприклад, онтологія), основними поняттями якої є сутність, зв'язок і атрибут, де сутність – це реальний або уявний об'єкт. У діаграмах ER-моделі сутність зображена у вигляді прямокутника, який містить ім'я сутності. Кожен примірник сутності відрізняється від будь-якого іншого примірника тієї ж сутності. Зв'язок – це графічно зображена асоціація, що встановлюється між двома сутностями. Вона завжди є бінарною і може існувати між двома різними сутностями або всередині неї самої (рекурсивний зв'язок). Зв'язок представляється у вигляді лінії, що поєднує дві сутності.

FRBR розподіляє сутності на три групи. Першу групу становлять продукти інтелектуальної або

художньої праці: твір, вираження, втілення, примірник. Твір та вираження – абстрактні, а втілення, примірник – конкретні сутності (рис. 1).

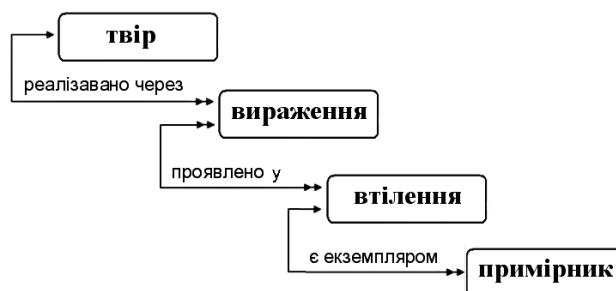

Рис. 1. Сутності 1-ї групи та первинні зв'язки

До другої групи входять сутності, відповідальні за зміст, фізичне виготовлення, розповсюдження чи зберігання: особа і організація.

Третю групу утворюють сутності, що є предметами інтелектуальних чи художніх зусиль: концепція, предмет (матеріальна річ), подія, місце.

Зв'язки, зображені на діаграмі, показують, що твір може бути реалізовано через одне або кілька виражень (подвійна стрілка на лінії пов'язує твір і вираження). З іншого боку, вираження – це реалізація одного єдиного твору (одна стрілка у зворотному напрямку цієї лінії моделює зв'язки між вираженням та твором). Вираження може проявлятися в одному чи кількох втіленнях. У свою чергу, втілення може бути реалізоване в одному або кількох примірниках, але примірник може бути тільки одним-єдиним втіленням. Мусимо зазначити, що не існує ієрархічних зв'язків між сутностями першої групи. Бібліографічні ресурси в моделі *FRBR* – це твір, вираження, втілення, примірник.

Тримаючи в руках книгу Лесі Українки «Лісова пісня», можемо говорити про один примірник втілення (фізичного видання) та вираження (написання) драми-феєрії, що є формою твору геніальної української письменниці.

Атрибути, які ідентифікують кожну сутність, використовуються в якості елементів даних. Вони поділяються на ті, що є невід'ємними від сутності, а саме, фізичні характеристики та призначені зовні ідентифікатори, наприклад, дескриптори, стандартні номери.

Модель можна розширити і включити додаткові дані, які, зазвичай, фіксуються в авторитетних записах. Особливо потрібен подальший аналіз об'єктів, які становлять ядро предметних автори-

тетних файлів, тезаурусів, класифікаційних схем, а також зв'язків між цими об'єктами [10, с. 15].

Модель FRAD розглядає в якості своїх об'єктів (сутностей) тільки дані, які можуть бути контрольованими точками доступу, забезпечуючи їм авторитетний (нормативний) контроль. FRAD надає структуровані дані про імена, додаючи поняття «ідентифікатори». Сукупність інформації про особу, рід, сім'ю, організацію чи твір, імена яких використовуються при визначенні контрольованих точок доступу до бібліографічного ресурсу, становлять авторитетні дані FRAD. Окрім виявлення сутностей, опису атрибутів, визначено зв'язки. До заявлених раніше 10 сутностей приєднано ще одну, рід/сім'я, що особливо важливо для архівних колекцій. Завдання користувача – знайти, ідентифікувати, контекстуалізувати (виявити місце особи в контексті), обґрунтувати (документально підтвердити). Модель FRAD теоретично включає всі бібліографічні сутності моделі FRBR в якості авторитетних описових даних імен та/або ідентифікаторів. Фундаментальна основа моделі: бібліографічні сутності, імена та/або ідентифікатори, контрольовані точки доступу (рис. 2).

Рис. 2. Фундаментальна основа моделі FRAD

Модель FRSAD відображає функціональні вимоги до предметних авторитетних даних, які стосуються смислової сторони твору. Сутностями моделі є твір, тема, номен. Один твір може мати більше однієї теми. Одна тема може бути предметом більше одного твору. Номен – знак чи послідовність знаків (букв, символів, звуків, тощо), під якими тема відома, з якими вона пов'язана, чи якими її позначають. Зв'язки встановлені між сутностями по обидва боки. Предметом твору може бути будь-яка сутність моделі FRBR. Тема позначається як «сутність-суперклас» стосовно усіх сутностей FRBR. Номен, як і сутності FRAD, ім'я та ідентифікатор, можуть стати предметами твору (рис. 3).

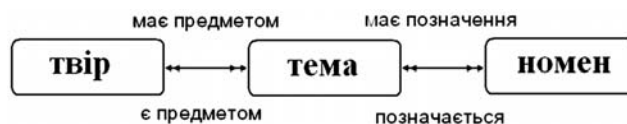

Рис. 3. Схема концептуальної моделі FRSAD

Семантичними контрольованими точками доступу є класифікаційні індекси, дескриптори, предметні рубрики. FRSAD використовує для представлення даних системи класифікацій, тезауруси, авторитетні файли предметних рубрик, рубрикатори, застосовуючи linked open data (пов'язані дані у відкритому доступі). Предметні рубрики як точки доступу можуть зникнути у зв'язку з досить розгалуженою структурою побудови, що унеможливає їх реструктуризацію та адаптування до форматів Semantic web. Предметна рубрика також не зовсім зручний пошуковий засіб для використання користувачами. «Бібліотека Конгресу вже відкрито заявляє про відмову від важливих елементів її бібліографічного обслуговування (у тому числі і від предметних рубрик)» [2].

До завдань користувача, окрім знайти, вибрати, ідентифікувати, отримати доступ, пропонується додати ще одне – досліджувати.

Моделі FRBR, FRAD, FRSAD, при об'єднанні, утворюють сім'ю моделей FRBR, які визначають стратегію розвитку концептуальної каталогізації у веб-просторі.

«Опис ресурсу та доступ» (Resource description and access, RDA) – міжнародний стандарт каталогізації в електронному середовищі. Він прийшов на зміну англо-американським правилам каталогізації (AACR2). RDA базується на концептуальних моделях сім'ї FRBR, становить її термінологію та спрямований на технологічну модернізацію каталогів. Він розширює межі застарілого бібліотечного формату MARC, інтегруючи бібліотечний каталог у глобальний інформаційний світ. RDA сприяє кластеризації бібліографічних записів для представлення зв'язків між твором і творцями. RDA також порушує питання предметного та тематичного доступу. Зарезервовано підрозділи стандарту, які розглядатимуть змістовий аспект твору. Стандарт потребує детального ознайомлення та глибокого вивчення для подальшого його удосконалення. Термін «каталогізація» замінений на «опис ресурсу» відповідно до потреб середовища метаданих (дані про дані). Щодо правил опису, то інформацію необхідно представляти тільки так, як вона подається

ся в ресурсі. Не рекомендується виправляти помилки, про них слід повідомляти у примітках; у відомостях про відповідальність зазначати всіх, «правило трьох» вже не діє, хоча інша, альтернативна, інструкція дозволяє вказати на першого автора, а в дужках – на кількість інших авторів, наприклад, [та чотири інших]. Відсутнє визначення матеріалу, зазначається тільки одне місце видання та одне видавництво. Скорочення майже не застосовуються (повністю записуються відомості про сторінки, томи, ілюстрації, фотографії тощо). Упродовж серпня 2010 р. всі бажаючі мали змогу ознайомитися з текстом стандарту для висловлення своїх коментарів та пропозицій. Онлайнний продукт RDA Toolkit (www.rdatoolkit.org) містить інструкції щодо використання RDA.

Правила отримали неоднозначну оцінку фахівців. У них є свої прихильники та противники. Так, М. Горман, головний редактор AACR2, відомий американський бібліотекознавець, основний опонент стандарту, у статті «RDA: прийдешня катастрофа каталогізації» [2] вважає його «відьомським варивом невігластва», «гігантським стрибком назад у розвитку каталогізації». Між тим стандарт проходить виробниче упровадження в Бібліотеці Конгресу, Національній медичній бібліотеці та Національній сільськогосподарській бібліотеці США, результати якого будуть оприлюднені вже нинішнього року.

Чинні принципи та стандарти бібліотечних даних зорієнтовані, як правило, на людину, а не на машинну обробку. Для того, щоб бібліотеки створювали і спільно з іншими інформаційними компаніями використовували метадані у цифровому середовищі, необхідна адаптація існуючих бібліотечних моделей FRBR, FRAD, FRASD, стандарту RDA до моделей, розроблених на принципах пов'язаних даних (linked data). Винахідник Всесвітньої павутини Тім Бернерс-Лі, виступаючи на TED (приватний некомерційний фонд в США, який поширює унікальні ідеї), розповів, як більше 20 років тому він закликав користувачів викладати свої документи в Мережу. Так виник Web, потім з'явилась ідея Semantic web, смислової надбудови над Всесвітньою павутиною. «Зараз настав час розмістити свої дані, навіть «сирі», не опрацьовані. Вони існують у різних форматах. Не чекайте поки ви зробите красивий сайт, не залишайте дані собі. Дані – це взаємозв'язки. Дуже важливо володіти ними. Потужні дані, зібрані вченими, так і залишаться недоступними для інших вчених, без застосування технології пов'язаних даних»

(<http://www.youtube.com/watch?v=r0xxjXnqgYk>). Це звернення Тіма Бернерса-Лі повною мірою стосується і бібліотек. З часу своєї появи Semantic web становить великий інтерес. Упровадивши Web 2.0, бібліотеки докладають зусиль, щоб відігравати більш значущу роль. Вони розширюють сегмент своїх послуг для користувачів, намагаються забезпечити бібліотечним даним більшу запитуваність, зробити їх більш доступними та придатними для їх повторного використання.

Пов'язані дані – це метамодель даних, яка описує вже структуровані елементи даних (визначає зв'язки і посилання). Їх можна багаторазово використовувати, встановлюючи перехресні посилання, сприяючи інтеграції та обміну даними (у т. ч. і бібліотечними). Пов'язані дані забезпечують структуру для визначення, проектування, підтримки в актуальному стані основних схем та різних словників.

Технології Semantic web відкривають великі можливості. Відповідні моделі даних, по суті, стають наступним поколінням форматів бібліотечних метаданих, уможливленою запровадження нових технологій для інноваційних бібліотечних систем, зростає якість авторитетних даних, вони стають доступними для широкого кола користувачів [4]. «Бібліотеки або будуть обслуговувати науку в якості мережі пов'язаних даних, або стануть взагалі нікому непотрібними». Це основна теза 10-ї міжнародної Білефельдської конференції 2012 року (<http://www.conference.ub.uni-bielefeld.de/programme/>). З цим твердженням важко не погодитися.

Висновки. Для досягнення базового рівня функціональності національної каталогізації необхідно:

- адаптувати сім'ю моделей FRBR та стандарт RDA для відображення практичних правил, що застосовуються в конкретному культурному середовищі і бібліографічній традиції країни;
- долучатись до розроблення і виконання міжнародних регламентуючих документів та стандартів, ефективно співпрацюючи з Секцією класифікації та індексування ІФЛА;
- забезпечити україномовний переклад актуальних бібліотечних матеріалів, зокрема документів ІФЛА, не покладаючись на російськомовні варіанти перекладів, що значною мірою підриває довіру до національного бібліотекознавства та вносить плутанину у тлумачення тих чи інших бібліотекознавчих термінів;
- організувати форум українських каталогізаторів на зразок американського AUTOCAT;

- застосовувати світовий аутсорсінг, розподілену каталогізацію;
- створювати на кожний окремих інформаційний ресурс один бібліографічний запис у країні походження, який автоматично стає доступним;
- працювати над реалізацією Авторитетного національного файлу описових даних;
- втілюючи модель FRSAD у прикладну національну каталогізацію, запровадити провідні міжнародні класифікації: Класифікацію Дьюї (КД) (придбати ліцензію на переклад та використання), Універсальну Десятькову Класифікацію (УДК) (ліцензійним правом володіє Книжкова палата України) для визначення індексів як точок доступу. Зрозуміло, що це не вдасться зробити, застосовуючи Бібліотечно-Бібліографічну Класифікацію (ББК), Робочі таблиці, Рубрикатори, розроблені на її основі. ББК за своїм статусом є національною класифікацією Росії, але вона не має перспектив стати міжнародною інформаційно-пошуковою мовою. Українським бібліотекам на початковому етапі не потрібно переводити свій бібліотечний фонд на нові класифікації, переіндексовуючи його, достатньо надавати бібліографічним ресурсам індекси УДК та КД при здійсненні електронної систематизації, заповнюючи поля БЗ, що сприятиме уніфікації класифікаційних індексів у глобальній інформаційній мережі. Міжнародний формат обміну бібліографічними даними UNIMARC містить зарезервовані код поля # 676 для КД та # 675 для УДК. За таких обставин здійснюватиметься інтегрування національних інформаційних ресурсів у глобальні комунікаційні системи. Тільки використовуючи найбільш поширені у світі класифікаційні схеми, можна певною мірою забезпечити виконання функціональних завдань щодо створення авторитетних даних у семантичному аспекті. На нашу думку, в недалекому майбутньому слід очікувати саме таких вимог від ІФЛА;
- втілити використання політематичного багатомовного інформаційно-пошукового тезауруса Eufonos для визначення дескрипторів як точок доступу, до якого ми вже привертати увагу української бібліотечної спільноти [5, с. 29];
- забезпечувати глобальний доступ до знань через постачання даних онлайн-бібліотечних каталогів до Semantic web, з використанням формату RDF, Прості системи організації знань (Simple Knowledge Organization System, SKOS), технології пов'язаних даних.

Якщо ж ми не відповідатимемо конструктивними діями на революційні зміни, які відбуваються нині в теорії і практиці бібліотечної справи, й далі дотримуватимемося принципів «моя хата скраю», то українські бібліотеки досить швидко можуть залишитися в інформаційній аваркії.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В. Т. Бусел. – К. : Перун, 2004. – 1426 с.
2. *Gorman M.* RDA: the coming cataloging debacle [Electronic resource] / Michael Gorman. – Access mode: <http://www.slc.bc.ca/rda1007.pdf>. – Title from the screen. – Accessed 04.08.2009.
3. Декларация о международных правилах каталогизации [Электронный ресурс]. Режим доступа : http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-ru.pdf. – Название с экрана.
4. *Загорская Е. И.* Семантический веб в библиотеках и проектах ИФЛА (Обзор по материалам ИФЛА) [Электронный ресурс] / Е. И. Загорская. – Режим доступа: <http://www.rba.ru/content/activities/section/23-k/publ/web.pdf>. – Название с экрана.
5. *Зарванська І.* Координатне (посткоординатне) індексування в електронному просторі як ефективний засіб створення пошукового образу документа / І. Зарванська // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 1. – С. 27–31.
6. IFLA. Functional Requirements for Subject Authority Data [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ifla.org/files/assets/classification-and-indexing/functional-requirements-for-subject-authority-data/frsad-final-report.pdf>. – Title from the screen.
7. *Calhoun K.* The Changing Nature of the Catalog and its Integration with Other Discovery Tools [Electronic resource] : Prepared for the Library of Congress : Final report. March 17, 2006 / Karen Calhoun. – Access mode : <http://www.loc.gov/catdir/calhoun-report-final.pdf>. – Title from the screen. – Accessed 04.09.2009.
8. *McClellan D.* The plight of the library catalogue – where to now? [Electronic resource] / McClellan Dianna – Access mode : <http://www.nla.gov.au/lis/stdnrds/grps/acoc/documents/McClellan2007.doc>. – Title from the screen. – Accessed 31.08.2009.
9. Функциональные требования к авторитетным данным : концептуальная модель : заключительный отчет, декабрь 2008 / под ред. Гленна Е. Патона ; Междунар. федерация библиот. ассоц. и учреждений, Рос. библиот. ассоц. ; [пер. с англ. О. А. Лаврѐнова]. – СПб. : РНБ, 2011. – 115 с.
10. Функциональные требования к библиографическим записям : окончат. отчет / Рос. библиот. ассоц., Рос. гос. б-ка ; пер. с англ. [В. В. Арефьев] ; науч. ред. : Т. А. Бахтурина, Н. Н. Каспарова, Н. Ю. Кульги́на. – М. : РГБ, 2006. – 150 с.